

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ ТА
УПРАВЛІННЯ
ОБЛІКОВО-ФІНАНСОВИЙ ФАКУЛЬТЕТ

КАФЕДРА ФІНАНСІВ, БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ ТА
СТРАХУВАННЯ

ФІНАНСОВИЙ РИНОК:

методичні рекомендації для проведення практичних занять
здобувачам вищої освіти ступеня «бакалавр»
спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»
денної форми навчання

МИКОЛАЇВ
2021

УДК 336.76
Ф59

Друкується за рішенням науково-методичної комісії обліково-фінансового факультету Миколаївського національного аграрного університету від 18.03.2021 р., протокол № 8.

Укладачі:

- Н. М. Сіренко – д-р екон. наук, професор, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування. Миколаївський національний аграрний університет.
- О. А. Боднар – канд. екон. наук, асистент кафедри фінансів, банківської справи та страхування. Миколаївський національний аграрний університет.

Рецензенти:

- Д. В. Калнауз – керуючий відділенням «Миколаївське» Миколаївського регіонального управління АТ КБ «ПриватБанк»;
- Ю. Ю. Чебан – канд. екон. наук, доцент кафедри обліку і оподаткування, Миколаївський національний аграрний університет.

© Миколаївський національний аграрний університет, 2021

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Тематичний план дисципліни	7
Рекомендації щодо виконання практичних занять.....	8
Теми та плани практичних занять	9
Практичне заняття №1. Фінансовий ринок: сутність, функції та роль в економіці	9
Практичне заняття №2. Регулювання фінансового ринку.....	12
Практичне заняття №3-4. Поняття фінансової інфраструктури.....	15
Практичне заняття №5-6. Ризик і ціна капіталу	18
Практичне заняття № 7-8. Грошовий ринок	21
Практичне заняття №9 Кредитний ринок України	25
Практичне заняття №10-11. Валютний ринок	28
Практичне заняття №12. Фондовий ринок.....	31
Практичне заняття №. 13 Похідні цінні папери та особливості функціонування ринку похідних цінних паперів.....	34
Практичне заняття №14-15. Фондова біржа та біржові операції.....	38
Питання для підсумкового контролю знань	41
Список рекомендованої літератури.....	43

ВСТУП

Мета дисципліни: досконале опанування майбутніми фахівцями науково-методичних знань та аналітико-розрахункових і управлінських навичок щодо здійснення розрахунків і інших фінансових операцій, оволодіння фінансовими інструментами і методами здійснення фінансових операцій на фінансовому ринку.

Основними **завданнями**, що мають бути вирішені у процесі викладання дисципліни, є надання здобувачам вищої освіти:

- знань щодо основних видів фінансових ринків, основних їх учасників, методів і способів здійснення фінансових операцій,
- практичних навичок із збирання необхідної інформації для аналізу та вибору фінансових інструментів і способів здійснення фінансових операцій, визначення ризиків фінансових ринків і фінансових інструментів та механізмів їх зменшення.

Об'єктом дослідження дисципліни є процеси руху фінансових інструментів на фінансових ринках.

Предмет дисципліни — система методів та засобів впливу фінансового ринку на економічний та соціальний розвиток підприємств та країни в цілому.

Майбутні спеціалісти-фінансисти повинні професійно володіти сучасними науково-обґрунтованими, високоефективними технологіями оцінки ефективності фінансових операцій, альтернативного аналізу їх здійснення.

До системи компетентностей належать:

Інт К. Здатність розв'язувати складні спеціалізовані завдання та практичні проблеми у ході професійної діяльності у галузі фінансів, банківської справи та страхування або у процесі навчання, що передбачає застосування окремих методів та положень фінансової науки та характеризується невизначеністю умов і необхідністю врахування комплексу вимог здійснення професійної та навчальної діяльності.

ЗК 1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

ЗК 2. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

ЗК 3. Здатність планувати та управляти часом.

ЗК 6. Здатність проведення досліджень на відповідному рівні.

ЗК 7. Здатність вчитися та оволодівати сучасними знаннями.

ЗК 8. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.

ЗК 9. Здатність бути критичним і самокритичним.

ЗК 10. Здатність працювати у команді.

ЗК11. Здатність спілкуватися з представниками інших професій груп різного рівня (з експертами з інших галузей знань/видів економічної діяльності).

ЗК 12. Здатність працювати автономно.

ФК1. Здатність досліджувати тенденції розвитку економіки за допомогою інструментарію макро- та мікроекономічного аналізу, оцінювати сучасні економічні явища.

ФК2. Розуміння особливостей функціонування сучасних світових та національних фінансових систем та їх структури.

ФК3. Здатність до діагностики стану фінансових систем (державні фінанси, у тому числі бюджетна та податкова системи, фінанси суб'єктів господарювання, фінанси домогосподарств, фінансові ринки, банківська система та страхування).

ФК 5. Здатність застосовувати знання законодавства у сфері монетарного, фіскального регулювання та регулювання фінансового ринку.

ФК 8. Здатність виконувати контрольні функції у сфері фінансів, банківської справи та страхування.

ФК 9. Здатність здійснювати ефективні комунікації.

ФК 10. Здатність визначати, обґрунтовувати та брати відповідальність за професійні рішення.

ФК 11. Здатність підтримувати належний рівень знань та постійно підвищувати свою професійну підготовку.

Програмні результати навчання

ПРН 1. Знати та розуміти економічні категорії, закони, причинно-наслідкові та функціональні зв'язки, які існують між процесами та явищами на різних рівнях економічних систем.

ПРН 2. Знати і розуміти теоретичні основи та принципи фінансової науки, особливості функціонування фінансових систем.

ПРН 3. Визначати особливості функціонування сучасних світових та національних фінансових систем та їх структури.

ПРН 4. Знати механізм функціонування державних фінансів, у тому числі бюджетної та податкової систем, фінансів суб'єктів господарювання, фінансів

домогосподарств, фінансових ринків, банківської системи та страхування.

ПРН 5. Володіти методичним інструментарієм діагностики стану фінансових систем (державні фінанси, у тому числі бюджетна та податкова система, фінанси суб'єктів господарювання, фінанси домогосподарств, фінансові ринки, банківська система та страхування).

ПРН 7. Розуміти принципи, методи та інструменти державного та ринкового регулювання діяльності в сфері фінансів, банківської справи та страхування.

ПРН 10. Ідентифікувати джерела та розуміти методологію визначення і методи отримання економічних даних, збирати та аналізувати необхідну фінансову інформацію, розраховувати показники, що характеризують стан фінансових систем.

ПРН 11. Володіти методичним інструментарієм здійснення контрольних функцій у сфері фінансів, банківської справи та страхування.

ПРН 12. Використовувати професійну аргументацію для донесення інформації, ідей, проблем та способів їх вирішення до фахівців і нефахівців у фінансовій сфері діяльності.

ПРН 13. Володіти загальнонауковими та спеціальними методами дослідження фінансових процесів.

ПРН 14. Вміти абстрактно мислити, застосовувати аналіз та синтез для виявлення ключових характеристик фінансових систем, а також особливостей поведінки їх суб'єктів.

ПРН 16. Застосовувати набуті теоретичні знання для розв'язання практичних завдань та змістовно інтерпретувати отримані результати.

ПРН 18. Демонструвати базові навички креативного та критичного мислення у дослідженнях та професійному спілкуванні.

ПРН 19. Виявляти навички самостійної роботи, гнучкого мислення, відкритості до нових знань.

ПРН 20. Виконувати функціональні обов'язки в групі, пропонувати обґрунтовані фінансові рішення.

ПРН 21. Розуміти вимоги до діяльності за спеціальністю, зумовлені необхідністю забезпечення сталого розвитку України, її зміцнення як демократичної, соціальної, правової держави.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ДИСЦИПЛІНИ

\			Найменування змістових модулів	Розподіл навчального часу			Термін виконання, тижднів	Термін контрольного заходу
Найменування	Обсяг, кредит	Сума залікових балів		Лекції	Практичні	Самотійна робота		
Теоретико-методологічні засади організації та функціонування	1,2	14-24	1. Фінансовий ринок: сутність, функції та роль в економіці	2	2	2	1	2
			2. Законодавче регулювання фінансового ринку	2	2	2	2	3
			3. Інфраструктура фінансового ринку	4	4	4	4	5
			4. Ризик та ціна капіталу	4	4	4	6	7
Разом за змістовим модулем 1				12	12	12	x	x
Характеристика сегментів фінансового ринку	1,8	22-36	5. Грошовий ринок	4	4	4	8	9
			6. Кредитний ринок	2	2	2	9	10
			7. Валютний ринок	4	4	4	11	12
			8. Фондовий ринок	2	2	2	12	13
			9. Ринок похідних цінних паперів	2	2	2	13	14
			10. Фондова біржа та біржові операції	4	4	4	15	16
Разом за змістовим модулем 2				18	18	18	x	x
Всього	3,0	36-60	x	30	30	30	x	x

РЕКОМЕНДЦІЇ ЩОДО ВИКОНАННЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Перед виконанням практичної роботи здобувачеві вищої освіти необхідно опрацювати рекомендовані літературні джерела, починаючи із законодавчої та нормативної бази, які стосуються поставлених у завдань і відповідного варіанта практичної роботи питань.

Далі слід детально вивчити матеріал за даною темою викладений у рекомендованих підручниках, навчальних посібниках та додаткової літератури, в тому числі періодичній, зібрати фактичний матеріал, якщо цього вимагає зміст, глибоко з'ясувати питання і тільки після цього приступити до виконання практичної роботи.

При вирішенні задач потрібно дотримуватися такого порядку:

1. Оволодіти основним змістом теми, використовуючи рекомендовану літературу та конспект відповідної лекції.
2. Ознайомитись з умовами завдання, продумати методику вирішення задачі.
3. Виконати рішення, дотримуючись його логічної послідовності та пояснюючи хід виконання розрахунків. При необхідності результати розрахунків внести до відповідних таблиць;
4. Проаналізувати отримані результати, сформулювати висновки, що пояснюють їх економічний зміст.

ТЕМИ ТА ПЛАНИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Практичне заняття № 1

Тема: Фінансовий ринок: сутність, функції та роль в економіці – 2 год.

Мета: засвоєння здобувачами вищої освіти сутності фінансового ринку, його функцій та складових.

Питання для опитування:

1. Фінансовий ринок: сутність, функції та роль в економіці країни.
2. Принципи та функції фінансового ринку.
3. Структура фінансового ринку.
4. Класифікація фінансових ринків.
5. Фінансові активи та фінансові інструменти.

Додаткові питання:

1. Як визначається сутність і роль фінансового ринку в базових концепціях західних і українських науковців?
2. Які функції виконує фінансовий ринок у ринковій економічній системі?
3. За якими ознаками прийнято сегментувати фінансовий ринок та як представлена його структура відповідно до цих ознак?
4. Хто виступає суб'єктами фінансового ринку і як здійснюється рух фінансових потоків між ними?
5. Як визначаються поняття «фінансові ресурси», «фінансові активи», «фінансові інструменти» у науковій, навчальній літературі і у законодавстві?
6. На які категорії поділяють фінансові інструменти?
7. Які причини обумовили глобалізацію фінансових ринків і які фактори посилили цей процес на рубежі тисячоліть?
8. Як визначаються процеси гіперфінансіалізації і до яких наслідків вони призводять?

Ключові слова: фінансовий ринок, ринок фінансових послуг, грошовий потік, фінансова глобалізація, ринок, послуги.

Keywords: financial services market, cash flow, financial globalization, market, services.

Для успішного виконання тестових завдань за темою «Фінансовий ринок: сутність, функції та роль в економіці» рекомендується опрацювати наступні **літературні джерела:**

– основні [10, 11, 15, 16, 19-25];

– додаткові [1-9, 12-14, 17, 18, 29-33].

Практичні завдання:

Завдання 1. Проаналізувати відповідну літературу і визначити сучасні тенденції розвитку світових фінансів і національних фінансово-економічних систем.

Завдання 2. Визначити підходи до категорії «фінансовий капітал» і «фінансоміка», що склалися у науковій літературі і проаналізувати відповідні джерела.

Завдання 3. Проаналізувати розміри світових і національних фінансових активів та їх утримачів, визначити основні тенденції змін.

Завдання 4. На підставі сучасних джерел визначити нову архітектуру фінансових ринків та передумови її формування. Визначити основні положення Глобальної програми « Міжнародна фінансова архітектура».

Завдання 5. Розглянути і проаналізувати історичні етапи формування національних моделей фінансових систем. Визначити переваги та недоліки окремих моделей.

Тестові завдання:

1. Основне завдання фінансового ринку — це:
  - а) забезпечити перетік вільних грошових ресурсів;
  - б) сприяти купівлі-продажу фінансових послуг;
  - в) сприяти руху вартості в процесі розширеного відтворення.
2. Чи правильне таке твердження? Держава на фінансовому ринку є тільки позичальником грошових ресурсів:
  - а) так;
  - б) ні.
3. Брокер — основний фінансовий посередник сектора прямого фінансування:
  - а) так;
  - б) ні.
4. Основні характеристики цінних паперів — це:
  - а) ліквідність;
  - б) ризик;

- в) рентабельність;
- г) дохідність;
- д) вірні відповіді а); б); г).

5. Властивість фінансового активу, яка розраховується у вигляді річної процентної ставки, називається:

- а) дохідністю;
- б) комплексністю;
- в) доходом за активом;
- г) конвертованістю.

6. За періодом обертання фінансових активів фінансовий ринок поділяється на:

- а) ринок грошей і ринок капіталів;
- б) валютний ринок і ринок фінансових послуг;
- в) біржовий ринок і позабіржовий ринок;
- г) ринок золота і страховий ринок.

7. Безстрокові фінансові інструменти, що засвідчують пайову участь інвестора в статутному фонді емітента — це:

- а) інструменти власності;
- б) інструменти позики;
- в) похідні інструменти;

8. Інвесторами на фінансовому ринку виступають:

- а) фізичні особи, держава;
- б) юридичні особи, держава;
- в) фізичні та юридичні особи;
- г) фізичні, юридичні особи, держава.

9. Фізичні або юридичні особи, які залучають кошти інших суб'єктів для розвитку своєї діяльності, називаються:

- а) посередниками;
- б) інвесторами;
- в) позичальниками.

10. Товаром фінансового ринку є:

- а) гроші;
- б) нерухомість;
- в) цінні папери;
- г) деривативи.

Практичне заняття № 2

Тема: Регулювання фінансового ринку - 2 год.

Мета: освоєння здобувачами вищої освіти сутності та напрямів регулювання фінансового ринку

Питання для опитування:

1. Сутність, принципи та напрями регулювання фінансового ринку.
2. Рівні та форми регулювання фінансового ринку.
3. Державне регулювання фінансового ринку України.
4. Внутрішнє регулювання фінансового ринку.
5. Міжнародні норми банківського регулювання та нагляду.

Додаткові питання:

1. Дати визначення поняттю «регулювання фінансового ринку» з обґрунтуванням мети регулювання.
2. Які є рівні та форми регулювання фінансового ринку?
3. Визначити важелі непрямого втручання держави у регулювання фінансового ринку.
4. Які моделі регулювання фінансового ринку існують у світовій практиці?
5. З якою метою державні органи України досліджують законодавче регулювання фінансового ринку розвинутих країн?
6. З якими міжнародними фінансовими організаціями співпрацюють вітчизняні фінансові організації?
7. Сутність внутрішнього регулювання фінансового ринку України.
8. Чим відрізняється банківський нагляд від регулювання банківської діяльності?

Ключові слова: стандарти, регулювання, нормативна база, фінансовий ринок, захист майнових прав.

Keywords: standards, regulation, normative base, financial market, protection of property rights.

Для успішного виконання тестових завдань за темою «Регулювання фінансового ринку» рекомендується опрацювати наступні **літературні джерела:**

- основні [10, 11, 15, 16, 19-25];
- додаткові [1-9, 12-14, 17, 18, 29-33].

Практичні завдання:

Завдання 1. Зобразити схематично рівні регулювання фінансового ринку. Для кожного рівня підберіть інструментарій впливу.

Завдання 2. Користуючись законодавчо-нормативною базою та науковою літературою, виписати 5-10 фінансових термінів та зробити порівняння визначень цих термінів.

Завдання 3. Розгляньте на конкретних прикладах саморегулювних організацій особливості їх діяльності.

Рекомендовані теми для доповідей:

1. Державне регулювання фінансового ринку, його значення.
2. Державне регулювання фінансового ринку в Україні.
3. Міжнародні стандарти регулювання фінансового ринку.
4. Розвиток законодавства у сфері функціонування ринку капіталів (фондового ринку) в Україні.
5. Держава на фінансовому ринку.

Тестові завдання:

1. Найбільшою і впливовою саморегулювальною організацією в Україні є:
  - а) Перша фондова торгова система (ПФТС);
  - б) Національна асоціація бірж України;
  - в) Південноукраїнська торговельно-інформаційна система; г) Асоціація учасників фондового ринку.
2. Важелями непрямого втручання держави у регулювання фінансового ринку є:
  - а) податкова політика;
  - б) регулювання грошової маси й обсягів кредитів через вплив на ставку позикового відсотка;
  - в) проведення спільних наукових розробок;
  - г) усі відповіді правильні.
3. Банківський нагляд — це:
  - а) система контролю та активних упорядкованих дій НБУ, спрямованих на дотримання банками у процесі їх діяльності законодавства України;
  - б) дії НБУ з метою забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників;
  - в) моніторинг процесів, що мають місце в банківській системі на різних

стадіях функціонування банків;

г) усі відповіді правильні.

4. Регулювання банківської діяльності — це:

а) використання монетарних інструментів з метою впливу на обсяг і структуру банківських резервів;

б) застосування превентивних і протекційних заходів, що спрямовані на забезпечення стабільності функціонування банківської системи;

в) розробка та ухвалення законів, що регламентують діяльність банків;

г) усі відповіді правильні.

5. Міжнародною регулювальною організацією, яка усуває перешкоди у всесвітній торгівлі цінними паперами, є:

а) Форум Європейських Комісій з цінних паперів (FESCO);

б) Міжнародна організація комісій з цінних паперів (IOSCO);

в) Група 30;

г) Міжнародний валютний фонд.

6. Із переліку фінансових інститутів виділити саморегулювальні організації:

а) Українська асоціація інвестиційного бізнесу (УАІБ);

б) Професійна організація реєстраторів і депозитаріїв (ПАРД);

в) Українська міжбанківська валютна біржа (УМВБ);

г) Перша фондова торгова система (ПФТС).

7. Комплекс державних заходів, що забезпечують ефективне функціонування фінансів і фінансової системи – це:

а) фінансова стратегія;

б) фінансовий механізм;

в) фінансова політика.

8. Основна мета регулювання фінансового ринку – це:

а) забезпечення інтересів інвесторів ринку;

б) забезпечення інтересів фінансових посередників, що функціонують на цьому ринку;

в) забезпечення гармонізації всіх видів інтересів учасників цього ринку.

9. До основних напрямів регулювання фінансово ринку та його сегментів не входить:

а) регулювання рівня цін на інструменти ринку;

б) регулювання складу учасників ринку та окремих видів їх діяльності;

в) регулювання інформаційних потоків на ринку;

г) регулювання операцій та форм торгівлі фінансовими активами.

10. Не є саморегулювальною організацією на фінансовому ринку України:

- а) Перша фондова торгова система (ПФТС);
- б) Асоціація «Українські фондові торговці» (АУФТ);
- в) Українська Асоціація інвестиційного бізнесу;
- г) Професійна асоціація учасників ринків капіталу та деривативів (ПАРД).

Практичне заняття № 3 – 4

Тема: Поняття фінансової інфраструктури – 4 год.

Мета: засвоєння здобувачами вищої освіти поняття фінансова інфраструктура, її сутність, роль, складові та інструментальне наповнення

Питання для опитування:

1. Сутність, призначення і роль фінансової інфраструктури.
2. Складові фінансової інфраструктури.
3. Інструментальне наповнення фінансової інфраструктури.

Додаткові питання:

1. Етапи становлення ринку банківських послуг України.
2. Комерційні банки: їх види та операції.
3. Трастові компанії.
4. Інформаційно-консультативні центри.
5. Поясніть, чому банківська система виступає основою розвитку фінансових послуг в Україні.
6. Назвіть відомі вам небанківські кредитні інститути.
7. Які функції виконують небанківські кредитні інститути як фінансові посередники на фінансовому ринку?
8. У чому полягає діяльність контрактних фінансових інститутів?

Ключові слова: *фінансові посередники, банк, небанківська фінансова установа, установа.*

Keywords: *financial intermediaries, bank, non-bank financial institution, institution.*

Для успішного виконання тестових завдань за темою «Поняття фінансової інфраструктури» рекомендується опрацювати наступні **літературні джерела:**

- основні [10, 11, 15, 16, 19-25];
- додаткові [1-9, 12-14, 17, 18, 29-33].

Практичні завдання:

Завдання 1. Заповніть вільні клітинки основними визначеннями теми 3.

						Л					
						О					
						М					
						Б					
						А					
						Р					
						Д					

1. Визначення взаємних вимог та зобов'язань, що передбачає взаємозалік, забезпечення та гарантування розрахунків за угодами щодо фінансових активів.
2. Різновидність торговельно-комісійної операції, що полягає в інкасуванні дебіторської заборгованості покупця і є специфічною різновидністю короткострокового кредитування та посередницької діяльності.
3. Юридична особа або орган виконавчої влади, що здійснює випуск цінних паперів і несе від свого імені зобов'язання перед їх власниками.
4. Фінансово-кредитна установа, створена для залучення коштів і подальшого розміщення їх на умовах поверненості, платності і терміновості.
5. Форма благодійництва, яка передбачає добровільну безкорисливу пожертву фізичних та юридичних осіб.
6. Комерційні банки або торговці цінними паперами, які на підставі ліцензії зберігають цінні папери на рахунках, обслуговують їх обіг.
7. Фінансові установи, до яких належать суб'єкти банківської, небанківської та депозитарно-клірингової системи.

Теми доповідей:

1. Взаємозв'язок фінансових посередників на фінансовому ринку.
2. Залежність фінансових посередників на фінансовому ринку.
3. Особливості формування інфраструктури на фінансовому ринку в різних країнах світу.
4. Ієрархічна структура фінансових посередників на фінансовому ринку.
5. Роль фінансового посередника (кожного окремо) на фінансовому ринку.
6. Особливості розвитку фінансового посередництва на сучасному етапі

розвитку країни.

7. Лізингові компанії на фінансовому ринку як посередники та їх роль.

8. ІСІ: особливості розвитку в Україні.

9. Інфраструктурні аспекти розвитку фінансового посередництва.

Тестові завдання:

1. Яке з понять ширше за змістом «вторинний ринок» чи «ринок повторних емісій»:

- а) перше із тверджень;
- б) друге із тверджень;
- в) обидва поняття тотожні за змістом.
- г) правильні відповіді а) та в).

2. До фінансових посередників відносять:

- а) суб'єктів банківської системи;
- б) небанківські фінансово-кредитні інститути;
- в) контрактні фінансові інститути;
- г) усі відповіді правильні.

3. Спеціальні кредитно-фінансові інститути, що утворюються товаровиробниками на приватних засадах для задоволення взаємних потреб у кредитах та інших банківських послугах, це:

- а) кооперативні банки;
- б) ощадні і кредитні асоціації;
- в) спеціалізовані банки;
- г) банківська корпорація.

4. Юридична особа, засновниками та акціонерами якої можуть бути виключно банки, створюється з метою концентрації капіталів банків, — це:

- а) банківська холдингова група;
- б) банківська корпорація;
- в) фінансова холдингова група; г) ощадні і кредитні асоціації.

5. Принципи, що покладені в основу розробки Державної комплексної програми реформування та розвитку банківської системи, — це:

- а) спрямованість макроекономічної політики на забезпечення стабільних умов для підприємницької діяльності;
- б) прозорість і забезпеченість життєздатності фінансових інститутів;
- в) створення умов для зменшення витрат на фінансове посередництво;
- г) усі відповіді правильні.

6. Кредитні спілки та факторингові компанії відносять до:
- а) небанківських фінансово-кредитних інститутів;
  - б) контрактних фінансових інститутів
  - в) банківської системи;
  - г) депозитарно-клірингової системи.
7. Підприємницька діяльність, яка спрямована на інвестування власних або залучених фінансових коштів і поєднує в собі елементи кредитування в натуральній і грошовій формі, — це:
- а) факторинг;
  - б) благодійність;
  - в) лізинг;
  - г) страхування.
8. Кредитні установи, що створюються для надання населенню послуг щодо схову предметів домашнього вжитку, а також видачі позичок під заставу цих предметів, — це:
- а) фінансові компанії;
  - б) ломбарди;
  - в) позичково-ощадні асоціації;
  - г) страхові компанії.
9. Фінансова установа, яка залучає грошові заощадження своїх членів для взаємного кредитування, наданні фінансових послуг шляхом об'єднання грошових внесків, — це:
- а) кредитна спілка;
  - б) каси взаємодопомоги;
  - в) благодійна організація;
  - г) ломбарт.
10. Інститутами інфраструктури фінансового ринку є:
- а) юридичні особи;
  - б) державні установи;
  - в) вірної відповіді не має;
  - г) фінансові посередники.

Практичне заняття № 5-6
Тема: Ризик і ціна капіталу – 4 год.

Мета: вивчення здобувачами вищої освіти теми ризик та ціна капіталу

Питання для опитування:

1. Особливості ціноутворення на фінансовому ринку.
2. Види та функції цін.
3. Майбутня та поточна вартість фінансових інструментів:
  - 3.1. Зміна вартості грошей у часі. Прості та складні відсотки.
  - 3.2. Види та структура процентних ставок.
  - 3.3. Механізм оцінювання фінансових активів.
  - 3.4. Формування вартості окремих фінансових інструментів.
4. Фінансові ризики.
5. Розвиток теорії ризику.

Додаткові питання:

1. Які моделі оцінки капітальних активів ви знаєте?
2. Назвіть моделі оцінки акцій.
3. Назвіть моделі оцінки облігацій.
4. Як визначається ставка доходності або ціна капіталу?
5. Як враховується інфляція при визначенні вартості грошей у часі?
6. Які фактори впливають на ціну фінансового активу на фінансовому ринку?
7. Охарактеризуйте сутність фінансових ризиків та їх значення на фінансовому ринку.

Ключові слова: грошовий ринок, валютний ринок, ринок позик, фондовий ринок, страховий ринок.

Keywords: money market, currency market, credit market, stock market, insurance market.

Для успішного виконання тестових завдань за темою «Ризик і ціна капіталу» рекомендується опрацювати наступні **літературні джерела**:

- основні [10, 11, 15, 16, 19-25];
- додаткові [1-9, 12-14, 17, 18, 29-33].

Практичні завдання:

Завдання 1. Останній виплачений дивіденд по акції складає 250 грн. Компанія постійно збільшує суму щорічно виплачуваних дивідендів на 15%. Очікувана норма поточної прибутковості акцій даного типу становить 20% в рік. Визначити реальну ринкову вартість акції.

Завдання 2. Облігація підприємства «Х» пропонується до продажу на фондовому ринку за ціною 900 грн. Строк, на який була випущена облігація – 3 роки, до погашення залишилося 2 роки. Номінал облігації дорівнює 1000 грн., а відсоткові виплати по облігації здійснюються раз на рік за ставкою 30% до

номіналу. Очікувана норма прибутку за данним видом облігацій дорівнює 35%. Необхідно визначити реальну ринкову вартість облігації компанії "Х" і порівняти її з ціною на фондовому ринку.

Тестові завдання:

1. Фінансові інститути, залучаючи вільні грошові кошти, відіграють роль:
  - а) позичальника;
  - б) посередника;
  - в) інвестора.
2. Виміряти міру ризику можливо шляхом розрахунку:
  - а) ймовірності отримання бажаного прибутку;
  - б) коливання можливого результату;
  - в) можливого прибутку;
  - г) можливого збитку.
3. Найбільш поширеними прийомами зниження міри ризику є:
  - а) страхування;
  - б) хеджування;
  - в) диверсифікація;
  - г) усі відповіді правильні.
4. Диверсифікація – це:
  - а) роззосередження інвестиційного ризику;
  - б) спосіб запобігання фінансовим ризикам;
  - в) розподілення коштів між різними об'єктами вкладення;
  - г) вибір груп об'єктів вкладення замість одного;
5. Критерієм допустимого ризику є:
  - а) можливість втрати від конкретної фінансової операції в розмірі розрахункової суми доходу;
  - б) можливість втрати від конкретної фінансової операції в розмірі розрахункової суми прибутку;
  - в) можливість втрати від конкретної фінансової операції в розмірі всього власного капіталу;
6. Фінансові операції з рівнем критичного ризику – це:
  - а) фінансові операції з можливою втратою прибутку від них;
  - б) збиткові фінансові операції;
  - в) фінансові операції з можливою втратою капіталу;
  - г) фінансові операції з можливою втратою розрахункової суми доходу.

7. Негативні наслідки несистематичного (специфічного) ризику можуть бути усунені шляхом:
- а) самострахування;
  - б) диверсифікації;
  - в) зовнішнього страхування;
  - г) хеджування.
8. Якщо значення бета-коефіцієнта більше одиниці, то рівень систематичного ризику цінного паперу:
- а) середній;
  - б) високий;
  - в) низький;
  - г) допустимий.
9. Форвардні угоди є одним із засобів страхування:
- а) інвестиційних ризиків;
  - б) кредитних ризиків;
  - в) валютних ризиків;
  - г) депозитних ризиків.
10. Значення бета-коефіцієнта характеризує:
- а) зміну валютного курсу на валютному ринку;
  - б) співвідношення рівня прибутковості і ризику;
  - в) зміну курсу конкретного фондового інструменту стосовно до динаміки загального індексу всього фондового ринку;
  - г) усі відповіді правильні.

Практичне завдання № 7-8
Тема: Грошовий ринок – 4 год.

Мета: освоєння теми грошовий ринок, а саме структура, суть, об'єкти та суб'єкти грошового ринку, характеристики облікового та міжбанківського ринків.

Питання для опитування:

- 1 Структура і суть грошового ринку. Об'єкти й суб'єкти.
- 2 Характеристика облікового ринку та його особливості.
- 3 Характеристика міжбанківського ринку. Операції на міжбанківському ринку.

Додаткові питання:

1. Що являє собою грошовий ринок ?
2. Що являє собою ринок капіталу ? Назвіть його функції.
3. Яка роль держави в регулюванні грошово-кредитного ринку ?
4. Назвіть основні проблеми функціонування банківського сектора та шляхи їх вирішення.
5. Які фактори впливають на величину кредитної ставки?
Охарактеризуйте роль ставки LIBOR у процесі формування кредитної ставки.
6. Дайте визначення облікового ринку. Які цінні папери обертаються на обліковому ринку?
7. З яких складників формується попит на гроші?
8. Які фактори впливають на пропозицію грошей?
9. Які об'єкти та суб'єкти формують грошовий ринок?
10. У чому полягають спільні та відмінні риси облікового, валютного і міжбанківського ринку?

Ключові слова: *грошовий ринок, платіж, готівкові розрахунки, кредитна карта, дебетна карта, грошовий обіг, грошово-кредитна політика, облікова ставка, рефінансування.*

Keywords: *money market , payment, cash payments, credit card, debit card, money transfer, monetary policy, discount rate, refinancing.*

Для успішного виконання тестових і практичних завдань за темою «Грошовий ринок» рекомендується опрацювати наступні **літературні джерела:**

- основні [10, 11, 15, 16, 19-25];
- додаткові [1-9, 12-14, 17, 18, 29-33].

Практичні завдання:

Завдання 1. Громадянин Шевченко О.В. відкрив рахунок у відділенні АТ КБ «Приватбанк» в сумі 1000 грн. під 20% річних. Визначити, яку суму отримає вкладник через два роки, якщо проценти нараховуються щомісяця, щоквартально, щорічно та прираховуються до суми депозиту.

Завдання 2. Визначити майбутню вартість депозиту вкладника, що розміщений під складний процент у відділенні «Ощадбанку». Сума вкладу – 20000 грн., річна ставка проценту 18%, термін зберігання - 1 рік. Зробити розрахунок при щоквартальному та щомісячному прирахуванні нарахованих складних процентів до суми депозиту. Визначити доцільність розміщення коштів населення на строкових депозитах у комерційному банку.

Завдання 3. Вкладник має намір накопичити 20000грн., зараз він може покласти у комерційний банк 12000 грн. під 18% річних. Складні відсотки нараховуються один раз у квартал. Визначити строк вкладу.

Завдання 4. ПАТ КБ «Приватбанк» пропонує юридичним особам такі види депозитів:

а) депозит на термін 6 місяців на умовах щомісячного прирахування нарахованих складних відсотків за номінальною ставкою 14% річних;

б) депозит на термін 6 місяців на умовах щоквартального прирахування нарахованих складних відсотків за номінальною ставкою 14,2% річних;

Визначте, який з видів депозитів є більш прибутковим для вкладника, якщо проценти обкладаються податком.

Завдання 5. ПАТ КБ «Восток» нараховує складні відсотки щомісячно на депозитний вклад у розмірі 7000грн., термін зберігання - 5 років, ставка відсотка - 20% річних. Дати оцінку доцільності вкладу, якщо квартальний рівень інфляції буде сягати 2%.

Тестові завдання:

1. Норма доходу, яку НБУ стягує із комерційних банків за позики, видані під заставу комерційних векселів, — це відсоток:

- а) обліковий;
- б) облігаційний;
- в) банківський;
- г) депозитний.

2. Вид міжбанківського кредиту, який надається банкам на термін не більше одного операційного дня і використовується для завершення розрахунків поточного дня, - це:

- а) овернайт;
- б) овердрафт;
- в) за операціями РЕПО;
- г) державний.

3. Згода банку на оплату платіжних документів - це:

- а) депозитний сертифікат;
- б) банківський акцепт;
- в) комерційний вексель;
- г) ордерний чек.

4. Частина фінансового ринку, де тимчасово вільні грошові ресурси кредитних

установ залучаються і розміщуються банками між собою переважно у формі міжбанківських депозитів, — це:

- а) обліковий ринок;
- б) міжбанківський ринок;
- в) ринок деривативів.

5. Підтвердження платником згоди на оплату за переказним векселем — це:

- а) акцепт;
- б) аваль;
- в) доміціяція;
- г) інкасування.

6. Операції, які на грошовому ринку виконують з векселями банки, - це:

- а) отримання грошей за різними документами від імені своїх клієнтів;
- б) виконання доручення платника здійснити платіж у встановлений термін;
- в) об'єднання дрібних заощаджень населення;
- д) отримання готівки з рахунка;
- ж) сплата визначеної суми особі, яка дала гроші в кредит.

7. На вартість кредиту впливають наступні чинники:

- а) валютний курс;
- б) рівень конкуренції;
- г) різноманітність кредитних інструментів; д) максимізація прибутку;
- е) інфляція.

8. До адміністративного регулювання діяльності комерційних банків НБУ не належать:

- а) реєстрація банків і ліцензування їх діяльності;
- б) установлення вимог та обмежень щодо діяльності банків; в) визначення відсоткової політики;
- г) нагляд за діяльністю банків.

9. Частина грошового ринку, де короткострокові кошти перерозподіляються між кредитними установами шляхом купівлі-продажу векселів і цінних паперів з терміном погашення до одного року – це:

- а) ринок капіталу;
- б) валютний ринок;
- в) обліковий ринок;
- г) фондовий ринок.

10. Грошовий ринок - це:

- а) ринок короткострокових депозитно-позичкових операцій;
- б) ринок валютний, обліковий, міжбанківський;
- в) ринок гібридних цінних паперів;
- г) відповіді а), б) є вірними.

Практичне завдання № 9

Тема: Кредитний ринок України – 2 год.

Мета: засвоєння здобувачами вищої освіти сутності та значення кредитного ринку України, його розвитку та основні форми кредитних відносин

Питання для опитування:

1. Сутність і значення кредитного ринку
2. Розвиток кредитного ринку України
3. Основні форми кредитних відносин

Додаткові питання:

1. Кредитний ринок: основи організації, види кредитів
2. Банки як основні учасники кредитного ринку
3. Державний кредит, його форми та види. Державний борг України
4. Кредитні рейтинги

Ключові слова: *Кредитний ринок. Лізингові та селенгові операції. Факторингові операції. Кредитні рейтинги.*

Keywords: *Credit market. Leasing and Selenig operations. Factoring operations. Credit ratings.*

Для успішного виконання тестових і практичних завдань за темою «Кредитний ринок України» рекомендується опрацювати наступні **літературні джерела:**

- основні [10, 11, 15, 16, 19-25];
- додаткові [1-9, 12-14, 17, 18, 29-33].

Практичні завдання:

Завдання 1. 01.01.2020 р. банк «Агро» надав кредит на поточні потреби фізичній особі у сумі 1000,00 грн на 10 років. Згідно з умовами договору погашення оплата відсотків здійснюється рівними частинами у кінці кожного року. Відсоткова ставка за договором складає 10%. За відкриття позичкового

рахунку банк утримує одноразову комісію у момент надання позики в розмірі 50,00 грн. Розрахувати реальну дохідність кредиту (ефективну ставку).

Завдання 2.

14 липня 2020 р. ПАТ «Універсалбанк» та підприємство роздрібної торгівлі «Зоря» уклали кредитний договір з наступними умовами:

- 1) мета – поповнення обігових коштів;
- 2) сума договору – 300000 грн;
- 3) термін користування – 12 місяців;
- 4) річна відсоткова ставка – 23,5%;
- 5) метод нарахування відсотків – факт/факт;
- 6) одноразова комісія при видачі кредиту – 1% від суми кредиту;
- 7) застава – нерухоме майно (приміщення магазину), що оцінюється в 600000 грн.

Кредит погашається рівними частинами до 3-го числа місяця, наступного за звітним, з поточного рахунку підприємства. Термін погашення відсотків також до 3-го числа місяця, наступного за звітним, з поточного рахунку підприємства.

Визначити:

1. Розрахувати суму відсотків за перший місяць користування кредитом та провести їх нарахування.
2. Розрахувати суму місячного платежу за основним боргом за кредитом ПП «Зоря».
3. Суму нарахованих відсотків за серпень 2020 р., якщо підприємство здійснило щомісячний платіж за основним боргом 03 серпня 2020 р.

Тестові завдання:

1. Короткостроковий кредит, який погашається на першу вимогу:

- а) Довгостроковий;
- б) Онкольний;
- в) Середньостроковий;
- г) Короткостроковий.

2. Форма надання підприємству банківського кредиту без визначення конкретного терміну початку його застосування – це:

- а) Іпотечний кредит;
- б) Разовий кредит;
- в) Гарантований кредит.

3. До основних різновидів міжбанківського кредиту відносять:

- а) Овердрафт, споживчий, комерційний;
- б) Вексельний, державний, за операціями РЕПО;

- в) Овернайт, комерційний, вексельний;
- г) Овердрафт, овернайт, за операціями РЕПО.

4. Банківський кредит під заставу цінних паперів називається:

- а) Соціальним;
- б) Цільовим;
- в) Ломбардним;
- г) Вірна відповідь відсутня.

5. Специфічна сфера економічних відносин, де об'єктом операцій виступає наданий на певних умовах у позику капітал – це:

- а) Безготівкові розрахунки;
- б) Факторинг;
- в) Лізинг;
- г) Кредитний ринок.

6. Залежно від економічного змісту всі види діяльності комерційних банків поділяються на:

- а) Активні і пасивні;
- б) Зовнішні і внутрішні;
- в) Місцеві і державні;
- г) Коротко- і довгострокові.

7. Ставку облікового відсотка встановлює:

Міністерство фінансів України;
Національний банк України (НБУ);
Кабінет Міністрів України;
Верховна рада України (ВРУ).

8. Онкольний кредит – це:

- а) Короткостроковий кредит, який погашається на першу вимогу;
- б) Кредит із відстрочкою платежу;
- в) Кредит з терміном погашення до 10 днів;
- г) Переказний вексель.

9. Вільні ресурси кредитних інститутів на міжбанківському ринку залучаються і розміщуються у формі:

- а) Відкриття кореспондентських рахунків;
- б) Міжбанківських електронних переказів коштів;
- в) Міжбанківських депозитів і кредитів;
- г) Казначейських векселів.

10. Суб'єктами кредитного ринку є:

- а) Інвестори;
- б) Фізичні особи;
- в) Юридичні та фізичні особи, які здійснюють операції купівлі-продажу грошей;
- г) Фондова біржа.

Практичне завдання № 10-11

Тема: Валютний ринок – 4 год.

Мета: вивчення здобувачами вищої освіти поняття валютного ринку, валютних операції та структури.

Питання для опитування:

1. Поняття та структура валютного ринку.
2. Валютні операції.
3. Валютне регулювання та курсова політика Центрального банку. Особливості в Україні.

Додаткові питання:

1. Які операції обслуговує валютний ринок?
2. У чому полягають особливості здійснення конверсійних операцій на валютному ринку?
3. З якою метою здійснюється валютне регулювання? Які органи його здійснюють?
4. Які види валютних курсів використовують на валютному ринку при укладанні угод купівлі-продажу валюти?

Ключові слова: Валютний ринок. Валютне регулювання. Валютний курс. Види валютних курсів.

Keywords: Currency market. Currency regulation. Exchange rate. Types of exchange rates.

Для успішного виконання тестових і практичних завдань за темою «Валютний ринок» рекомендується опрацювати наступні **літературні джерела**:

- основні [10, 11, 15, 16, 19-25];
- додаткові [1-9, 12-14, 17, 18, 29-33].

Практичні завдання:

Завдання 1. Американець вирішив провести відпустку у Швейцарії. В якому році для нього це буде найбільш не вигідно, якщо курс швейцарського франка в доларах складає:

Назва валюти	1 рік	2 рік	3 рік	4 рік
CHF	0,4	0,3	0,5	0,45

А) в 1-му році; Б) в 2-му році; В) в 3-му році; Г) в 4-му році.

Завдання 2. Як змінився курс канадського долара по відношенню до долара США от 2-го до 4-го року...

Назва валюти	1 рік	2 рік	3 рік	4 рік
CAD	1	0,8	0,7	0,9

а) не змінився; б) упав; в) зріс; г) змінився невизначено.

Завдання 3. Як змінювався курс канадського долара (CAD) по відношенню до курсу сингапурських доларів (SGP) від першого до третього року? Наведіть розрахунки. Курси іноземних валют в доларах США

Назва валюти	1 рік	2 рік	3 рік	4 рік
Сингапурський долар	0,4	0,3	0,5	0,45
Канадський долар	1	0,9	0,7	0,9

а) спочатку зростає, потім падає; б) падає, а потім зростає; в) постійно зростає; г) постійно падає.

Рекомендовані теми доповідей:

1. Світовий рейтинг найбільших власників золотих запасів
2. Міжнародні розрахунки на валютному ринку
3. Механізм функціонування валютних відносин
4. Формування конвертованості національної валюти України
5. Діяльність НБУ на валютному ринку
6. Фінансові технології валютного ринку
7. Конверсійні операції на валютному ринку
8. Валютне регулювання у розвинених країнах

Тестові завдання:

1. Здатність валюти вільно обмінюватися на інші валюти визначає:
  - а) валютний курс;
  - б) конвертованість;
  - в) паритети.
2. Резервна валюта — це:
  - а) будь-яка конвертована валюта, депонована в закордонному банку;

- б) міжнародна рахункова грошова одиниця, що емітується МВФ;
- в) валюта країн Європейського Союзу, що включає німецьку марку, голландський гульден, австрійський шилінг, бельгійський франк, французький франк тощо;
- г) валюта, в якій центральні банки країн накопичують та зберігають резерви коштів для міжнародних розрахунків (долар США, фунт стерлінгів).

3. Конвертованість валюти може бути:

- а) обмеженою або вільною;
- б) міждержавною та внутрідержавною;
- в) внутрішньою або зовнішньою, частковою або повною;
- г) вірної відповіді немає.

4. За прямого котирування за одиницю береться:

- а) національна валюта;
- б) іноземна валюта.

5. Валюта країни існує у формі:

- а) векселів, банкнот, позик;
- б) банкнот, казначейських білетів;
- в) банкнот, казначейських білетів, записів на рахунках;
- г) цін товарів і послуг по відношенню до швидкості обігу грошей.

6. Співвідношення між двома валютами, яке виникає відносно третьої валюти, має назву:

- а) валютний курс;
- б) крос-курс;
- в) валютний паритет.

7. Чим відрізняються валютний курс від паритету купівельної спроможності відповідних валют?

- а) нічим;
- б) купівельна спроможність валют кількісно вища від курсу валют;
- в) паритет є стабільним, а валютний курс постійно коливається;
- г) паритет є економічною основою, навколо якої коливається валютний курс.

8. На практиці валютний курс використовується з метою:

- а) забезпечити еквівалент;
- б) як конкуруюча позиція в економіці;
- в) відобразити взаємодію національної та світової валют.

9. Зниження курсу національної валюти називається:

- а) революція;
- б) конвертація;
- в) девальвація;
- г) деномінація.

10. Імпорт будь-якої країни фінансує або «сплачує» її експорт:

- а) так;
- б) ні.

Практичне завдання № 12

Тема: Фондовий ринок – 2 год.

Мета: освоєння здобувачами вищої освіти загальної характеристики фондового ринку, вивчення основних операцій фондового ринку, ознак класифікації та професійна діяльність учасників фондового ринку.

Питання для опитування:

1. Загальна характеристика фондового ринку.
2. Ознаки класифікації фондового ринку.
3. Учасники фондового ринку та їх професійна діяльність.
4. Основні операції фондового ринку.

Додаткові питання:

1. За якими ознаками класифікують фондовий ринок.
2. Принципи та функції фондового ринку України.
3. Суб'єкти фондового ринку та їх основні цілі
4. Види професійної діяльності на фондовому ринку.
5. Які види діяльності не відносяться до професійної.
6. Функції, які виконують учасники виконуючи професійну діяльність.

Ключові слова: фондовий ринок, облігації, акції, цінні папери, емісія, реєстрація, дивіденди.

Keywords: stock market, bonds, stocks, securities, issue, registration, dividends.

Для успішного виконання тестових завдань за темою «Фондовий ринок» рекомендується опрацювати наступні **літературні джерела:**

- основні [10, 11, 15, 16, 19-25];
- додаткові [1-9, 12-14, 17, 18, 29-33].

Практичні завдання:

Завдання 1. Акції номіналом 10 грн. були куплені 1 серпня 2011 року за ціною 12,5 грн. Інвестор тримав акції у своєму портфелі 11 місяців, протягом якого було сплачено дивідендів у розмірі 15% річних. 1 липня 2012 року інвестор продав акції за ціною 15,2 грн. Визначте поточну прибутковість акцій у вигляді ефективної ставки простих відсотків.

Завдання 2. 1 вересня 2020 року компанія «Синдикат» випустила облігації терміном 1 рік на загальну суму 2 млн. гривень. Номінальна вартість однієї облігації складає 10 000 грн. Доходність цінних паперів 17% річних з поквартальною виплатою купонного доходу.

Складіть графік виплати купонного доходу за облігацією із зазначенням:

- 1) розміру квартального купону на одну облігацію у кожному кварталі;
- 2) загального рівня виплат купонного доходу за рік.

Кількість днів у кварталі рахуйте по факту, кількість днів у році – 365.

Завдання 3. Визначити біржові індекси на початок і кінець тижня, темп зростання біржового індексу, темпи зростання курсів акції кожного емітента, коефіцієнт «бета» для акцій кожного емітента, якщо відомо:

Емітент	Початок тижня		Кінець тижня	
	Курс акцій, грн.	Об'єм угод, тис. штук	Курс акцій, грн.	Об'єм угод, тис. штук
АКБ Київ	20,0	4,0	22,0	3,8
АТ Оріон	48,0	6,0	48,0	1,8
АТ Славутич	2,6	30,0	2,9	33,5
АТ Світ	3,3	1,0	3,4	1,4
АКБ Південний	1,8	7,0	2,3	8,8

Зробити необхідні висновки.

Рекомендовані теми доповідей:

1. Біржова діяльність на фондовому ринку України. Проблеми та перспективи розвитку.
2. Стан первинного ринку цінних паперів в Україні.
3. Інновації на ринку фінансових інструментів.
4. Біржова діяльність на світових фондових ринках.
5. Фондові індекси розвинутих економічних систем.
6. Допуск цінних паперів до котирування на фондових біржах.

Тестові завдання:

1. Даний принцип передбачає наявність «правил гри» на фондовому ринку та контролю за їх виконанням:
  - а) прозорості;
  - б) упорядкованості;
  - в) контрольованості;
  - г) прозорості.

2. До загально-ринкових функцій фондового ринку не відносять:
  - а) формування ринкових цін на інструменти фондового ринку;
  - б) функція страхування цінових і фінансових ризиків;
  - в) забезпечення збору інформації про суб'єктів і об'єктів ринку і доведення її до учасників;
  - г) отримання прибутку від операцій на фондовому ринку.

3. Сукупність правовідносин, пов'язаних з розміщенням цінних паперів:
  - а) ринок грошових цінних паперів;
  - б) позабіржовий ринок;
  - в) ринок приватизаційних цінних паперів;
  - г) первинний ринок.

4. Дана функція фондового ринку полягає у залученні інвестицій в економіку шляхом створення додаткових та нових робочих місць, що важливо при зростаючому безробітті – це функція:
  - а) політична;
  - б) соціальна;
  - в) морально-психологічна;
  - г) перерозподільна.

5. Даний принцип передбачає відповідність у розвитку всіх секторів фондового ринку:
  - а) упорядкованості;
  - б) цілісності;
  - в) рівних можливостей;
  - г) збалансованості.

6. Права, посвідчені цінним папером, належать особі, зазначеній у цінному папері, яка може сама здійснити ці права або призначити своїм розпорядженням іншу уповноважену особу – це цінні папери:
  - а) трансфертні;
  - б) на пред'явника;

- в) ордерні;
- г) іменні.

7. Частка привілейованих акцій у статутному капіталі АТ не може перевищувати:

- а) 20 відсотків;
- б) 25 відсотків;
- в) 30 відсотків;
- г) 35 відсотків.

8. Фондова біржа в Україні може бути створена в наступній організаційно-правовій формі:

- а) товариство з повною відповідальністю;
- б) командитне товариство;
- в) товариство з додатковою відповідальністю;
- г) акціонерне товариство.

9. Процес допуску цінних паперів до торгів та котирувань у організаторів торгівлі цінними паперами:

- а) фіксинг;
- б) лістинг;
- в) мультифіксинг;
- г) андерайтинг.

10. Безпосереднє формування та забезпечення реалізації єдиної державної політики на ринку цінних паперів здійснює такий орган, як:

- а) Національний банк України;
- в) Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку;
- д) Міністерство економіки;
- е) Міністерство фінансів.

Практичне завдання № 13

Тема: Похідні цінні папери та особливості функціонування ринку похідних цінних паперів – 2 год.

Мета: ознайомитись з особливостями функціонування ринку похідних цінних паперів та розглянути їх види.

Питання для опитування:

1. Деривативи: їх особливості та види.

2. Форвардні контракти та їх особливості.
3. Визначення і види ф'ючерсів.
4. Опціони та їх особливості.
5. Свопи та варанти.

Додаткові питання:

1. Поясніть сутність похідних фінансових інструментів у широкому і вузькому розумінні. Визначте особливості похідних фінансових інструментів.
2. Що таке біржова та позабіржова угода?
3. Які цілі укладення форвардного контракту? Назвіть основні переваги та недоліки форвардних контрактів.
4. Які існують види форвардних контрактів?
5. Дайте визначення ф'ючерсного контракту.
6. Яким чином відбувається організація торгівлі ф'ючерсними контрактами?

Ключові слова Ф'ючерсні контракти, ф'ючерс, Ф'ючерсні біржі. Маржовий рахунок, пФ'ючерсна ціна. Базис. Опціони. Контракти своп.

Keywords: *Futures contracts, futures, Futures trading. Margin account, pFair price. Basis. Opportunities Swap contracts.*

Для успішного виконання тестових завдань за темою «Похідні цінні папери та особливості функціонування ринку похідних цінних паперів» рекомендується опрацювати наступні **літературні джерела**:

- основні [10, 11, 15, 16, 19-25];
- додаткові [1-9, 12-14, 17, 18, 29-33].

Завдання 1. Визначте ціну ф'ючерсного контракту на долар США, якщо відсоток за 6-місячним депозитом в США складає 5%. Поточний курс долара складає 26,75.

Завдання 2. Гравець «ведмідь» одночасно продав опціон-колл з ціною виконання 500 грн. та премією 7 грн. і придбав опціон-колл на акцію із ціною виконання 530 грн. і премією 5 грн. Термін виконання опціонів – через 90 днів. Визначте результат операції для гравця «ведмідь», якщо через 90 днів курс акції склав 490 грн.

Завдання 3. Курс долару складає 26,60 грн., відсоткова ставка за 6-місячним гривневим депозитом складає 18 %. річних, за 6–місячним доларовим депозитом – 7%. Річних. Визначте 6-місячний форвардний курс.

Завдання 4. Інвестиційний фонд для того щоб хеджувати себе від підвищення процентної ставки, уклав угоду про майбутню процентну ставку FRA з комерційним банком. Номінал FRA становить 1 млн.дол., форвардний період становить 91 день, форвардна ставка 15%, ставка спот 17%. Визначте яким є результат цієї угоди для інвестиційного фонду та комерційного банку?

5. Хеджер 1 лютого продав ф'ючерсний контракт, а 1 травня того ж року закрити поточні позиції купівлею контракту. Визначте результати хеджування, якщо:

- ціна активу на спотовому ринку 1 лютого 300 грн., 1 травня – 270 грн.;
- ціна активу на ф'ючерсному ринку 1 лютого 330 грн., 1 травня – 300 грн.

Теми доповідей:

1. Поняття та сфери використання фінансової інженерії.
2. Сутність ринку похідних фінансових інструментів та його структура.
3. Поняття хеджування та його переваги у порівнянні з іншими методами зниження ризику.
4. Історія виникнення світового строкового ринку.
5. Сучасний стан та перспективи розвитку світового строкового ринку.
6. Сучасний стан та перспективи розвитку українського строкового ринку.
7. Ф'ючерсні угоди та їх особливості.
8. Форвардні операції на фінансовому ринку.
9. Ринок операцій своп.
10. Операції РЕПО: сутність, зміст, техніка реалізації, огляд міжнародного досвіду.
11. Місце депозитарних розписок на сучасному фондовому ринку.
12. Основні біржові майданчики по торгівлі похідними цінними паперами.
13. Хедж-фонди: світовий досвід і особливості діяльності.
14. Характеристика опціонів: греки.
15. Екзотичні опціони.

Тестові завдання:

1. Похідні інструменти у вузькому значенні – це:
  - а) термінові контракти і особливі умови їх укладення і виконання;
  - б) будь-які інструменти ринку, що ґрунтуються на первинних прибуткових активах, таких як товари, гроші, майно, цінні папери, відсоткові ставки, погодні умови тощо;
  - в) біржові угоди, що враховують різницю в цінах на один і той же біржовий товар на різних біржах або різні терміни постачання, а також заміна одних акцій на інші з метою отримання додаткового прибутку;

г) цінні папери, що посвідчують внесення їх власником грошей, визначають відносини позики між власником та емітентом, підтверджують зобов'язання емітента повернути власникові номінальну вартість у передбачений умовами розміщення строк та виплатити доход.

2. Ринок цінних паперів за видами угод поділяється на:

- а) біржовий, позабіржовий, неорганізований;
- б) первинний, вторинний;
- в) строковий, касовий;
- г) міжнародний, національний, регіональний.

3. Ринок, на якому укладаються різноманітні за видом угоди з терміном, що перевищує два робочих дня, називається:

- а) терміновий;
- б) касовий;
- в) неорганізований;
- г) організований.

4. В якості базового активу по деривативу можуть виступати:

- а) цінні папери;
- б) товари;
- в) валюта;
- г) усі відповіді є правильними.

5. Стандартний біржовий контракт купівлі – продажу базового активу, при якому сторони домовляються про рівень ціни і термін поставки, інші параметри по активу обговорюються заздалегідь у специфікації біржового контракту і який є обов'язковим до виконання сторонами, називається:

- а) ф'ючерс;
- б) форвард;
- в) опціон;
- г) угода РЕПО.

6. Договір, за яким потенційний покупець або потенційний продавець отримує право, але не зобов'язання здійснити покупку або продаж активу(товару, цінного папера) за заздалегідь обговореною ціною у визначений договором момент в майбутньому або протягом певного відрізка часу, називається:

- а) ф'ючерс;
- б) форвард;
- в) опціон;

г) своп.

7. До твердих термінових угод відносяться:

- а) форвард, небіржовий опціон;
- б) ф'ючерс, біржовий опціон;
- в) біржовий опціон, небіржовий опціон;
- г) форвард, ф'ючерс.

8. Розрізняють такі типи позабіржових угод:

- а) поставочний форвард;
- б) розрахунковий форвард;
- в) позабіржовий опціон;
- г) всі відповіді є вірними.

9. Сильна форма ефективності ринків ґрунтується на твердженні, що:

- а) ціна відображає всю інформацію;
- б) ціна відображає легкодоступну інформацію;
- в) ціна не відображає справедливої вартості, а тільки відбиває минулі ціни.
- г) ціна може бути виявлена за допомогою глибинного аналізу факторів та сил, що впливають на неї.

10. Комплекс дій, який заснований на вивченні різних факторів і сил, які впливають на цінні папери, товари, компанії, галузі й економіку в цілому являє собою:

- а) фундаментальний аналіз;
- б) технічний аналіз;
- в) інвестиційний аналіз;
- г) маркетинговий аналіз.

Практичне завдання № 14-15

Тема: Фондова біржа та біржові операції – 4 год.

Мета: вивчення здобувачами вищої освіти сутності фондової біржі, її види, функції та правила

Питання для опитування:

1. Сутність фондової біржі, її види та функції.
2. Правила фондової біржі.
3. Сутність біржового ринку.
4. Біржові фондові індекси.
5. Рейтинги фондового ринку.

Ключові слова: фондова біржа, юрокери, ділери, біржова торгівля, лістинг, кліринг.

Keywords: stock exchange, jurors, dealers, stock trading, listing, clearing.

Для успішного виконання практичних завдань за темою «Фондова біржа та біржові операції» рекомендується опрацювати наступні **літературні джерела:**

- основні [10, 11, 15, 16, 19-25];
- додаткові [1-9, 12-14, 17, 18, 29-33].

Рекомендовані теми доповідей:

1. Поняття та сфери використання фінансової інженерії.
2. Сутність ринку похідних фінансових інструментів та його структура.
3. Ф'ючерсні угоди та їх особливості.
4. Форвардні операції на фінансовому ринку.
5. Ринок операцій своп.
6. Операції РЕПО: сутність, зміст, техніка реалізації, огляд міжнародного досвіду.
7. Місце депозитарних розписок на сучасному фондовому ринку.
8. Основні біржові майданчики по торгівлі похідними цінними паперами.

Практичні завдання:

Завдання 1. У відділі цінних паперів комерційного банку ведеться аналіз котировок акцій на фондовій біржі з визначенням власного біржового індексу, що розраховується як середнє арифметичне зважене курсів акцій п'яти найбільших емітентів, поділене на 1000. Як вагу беруть обсяг угод за акціями кожного емітента (кількість проданих акцій). У таблиці наведені підсумки торгів на біржі на початок і кінець тижня.

Емітент	Початок тижня		Кінець тижня	
	Курс акцій, тис. гр. од.	Обсяг угод, тис. шт.	Курс акцій, тис. гр. од.	Обсяг угод, тис. шт.
ПАКБ	45,0	3,4	43,0	3,8
АТ "Гама"	69,0	1,6	78,0	1,8
АТ "Рубін"	32,6	30,5	42,9	33,5
АПК	67,3	1,6	63,4	1,4
АТ "Веселка"	11,8	7,0	12,3	8,8

Визначити: біржові індекси на початок і кінець тижня, темп зростання біржового індексу, темпи зростання курсів акцій кожного емітента і коефіцієнт "бета" для акцій кожного емітента.

Завдання 2. М-р Юнг відкрив у місцевій брокерській фірмі рахунок за угодами з маржею. Першою інвестицією м-ра Юнга стала купівля з використанням маржі 200 акцій корпорації Woodbury за ціною 40 дол. за одиницю. Для здійснення цієї купівлі він позичив у брокера 3000 дол.

- а) Яка була фактична маржа у момент здійснення купівлі?
- б) Якщо курс акцій підвищиться до 60 дол. за одиницю, то якою буде тоді фактична маржа?
- в) Яка буде фактична маржа, якщо курс впаде до 35 дол.?

Завдання 3. За наведеними даними побудуйте зважений за ринковою капіталізацією індекс зі значеннями в базовому періоді 1000.

Компанія	Число акцій у випуску	Ціна акції, дол.
А	1000 000	2,50
В	5000 000	1,75
С	10 000 000	0,80
Д	8 000 000	1,60
Е	7 500 000	3,00

Підрахуйте значення індексу за таких нових цін на акції:

A=2,70; B=1,30; C=1,20; D=1,40; E=2,70.

Завдання 4. М-р Арнович придбає з використанням маржі 1000 акцій компанії Rockford Systems за ціною 60 дол. за одиницю. Вихідний затребуваний рівень маржі - 50%, мінімальний рівень – 30%. Якщо ці акції впадуть до 50 дол., чи отримувє він запит на збільшення маржі?

Завдання 5. Кенді Каммінгс продає «без покриття» 500 акцій компанії Madison за 50 дол. Вихідний затребуваний рівень маржі - 45%.

- а) Якщо курс цих акцій потім підніметься до 58 дол., то якою буде фактична маржа на рахунку Кенді?
- б) Дайте відповідь на це саме запитання за умови, що курс впаде до 42 дол.

Завдання 6. Акції DeForest Inc. оцінювались на початку року в 70 дол. У той же час Д. Барклі продав «без покриття» 1000 акцій цієї компанії. Вихідний затребуваний рівень маржі дорівнював 50%. Наприкінці року курс акцій піднявся до 75 дол. За ними були сплачені дивіденди у розмірі 2 дол. на акцію. Барклі не отримав за рік ні одного запита на підтримку маржі. Яка дохідність його інвестицій?

ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ (ЕКЗАМЕН)

1. Місце фінансового ринку в фінансовій системі.
2. Національний банк як орган державного регулювання фінансового ринку.
3. Корпоративні облігації.
4. Суб'єкти фінансового ринку та їх класифікація.
5. Факторингові операції.
6. Функції фінансового ринку.
7. Форвардні операції.
8. Лізингові та селенгові операції.
9. Поняття сегментації фінансового ринку.
10. Ринок цінних паперів.
11. Біржові індекси.
12. Небанківські кредитні інститути.
13. Функції суб'єктів (учасників) фінансового ринку.
14. Валютний курс і котирунки.
15. Сучасні методи та схеми хеджування ризиків на фінансовому ринку.
16. Операції опціон і своп.
17. Поняття та елементи ринкової інфраструктури.
18. Характеристика основних інструментів фінансового ринку.
19. Види валютних курсів.
20. Грошовий ринок.
21. Комерційні банки: їх види та операції.
22. Місце фондової біржі на ринку цінних паперів.
23. Валютний ринок.
24. Ринок операцій спот.
25. Організація та особливості функціонування депозитного ринку
26. Види послуг комерційних банків.
27. Хеджери. Техніка хеджування.
28. Ринок капіталу (кредитний ринок).
29. Основні поняття в теорії ф'ючерських, форвардних контрактів на міжбанківських операціях "своп".
30. Хеджери, спекулянти та арбітражери як основні учасники ринку термінових контрактів.
31. Хеджування за допомогою опціонів.
32. Міжнародні розрахунки.
33. Конверсійні операції на валютному ринку. Поняття конверсії валюти.
34. Модель ринку цінних паперів України.
35. Поняття та економічна роль банківського кредиту. Забезпечення кредитів.
36. Особливості організації та функціонування інфраструктури ринку цінних паперів.

37. Ринок дорогоцінних металів і каменів та інших об'єктів реального інвестування. Ринок нерухомості.
38. Механізм реалізації опціонних операцій.
39. Механізм хеджування за допомогою ф'ючерсних контрактів.
40. Основні види котирування валюти.
41. Біржові спекулянти та їх класифікація.
42. Валютні клірингові розрахунки.
43. Валютні опціони.
44. Міжнародний кредит.
45. Встановлення економічних показників регулювання діяльності комерційних банків.
46. Послуги для здійснення грошових платежів та розрахунків.
47. Біржові операції з цінними паперами.
48. Визначення ефективності операції, пов'язаних з конвертованістю валют.
49. Місце валютного ринку у системі світової валютної системи.
50. Інфраструктурна база біржової та позабіржової діяльності на ринку цінних паперів України.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Herasymiuk K., Bashtannyk V., Ragimov F., Bodnar O., Liakh Yu. (2020). Determinants of the influence of innovation on sustainable state development: aspects of public administration / International Journal of Management (IJM). Volume 11, Issue 3, March 2020, pp.642–656. URL: http://www.iaeme.com/MasterAdmin/Journal_uploads/IJM/VOLUME_11_ISSUE_3/IJM_11_03_066.pdf.
2. Sirenko N. M., Mikulyak K. A., Ihnatenko Zh. V. Financial Mechanisms for the Development of the Agrarian Sector in Market Environment. Mykolayiv : Mykolayiv National Agrarian University, Modern Economics. №12 (2018), 185-190.
3. Sirenko N., Atamanyuk I., Volosyuk Yu., Poltorak A., Melnyk O., Fenenko P. Paradigm changes that strengthen the financial security of the state through FINTECH development. 11th International IEEE Conference Dependable Systems, Services and Technologies (DESSERT). Kyiv, Ukraine. 2020. pp. 110-116.
4. Sirenko N., Baryshevska I., Melnik O. Theoretical Aspects of Institutional Support for the Development of Agricultural Enterprises. Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development. 2020. Vol. 42. No.4: pp. 452-457. Web of Science.
5. Sirenko N., Prokopenko N., Poltorak A., Melnyk O., Trusevich I. Behavioral approach to monitoring the financial security of state. Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development. vol. 41. no. 1. pp. 107-117
6. Алексеєнко Л., Кулина Г. Модифікація операцій з цінними паперами на фінансовому ринку в умовах формування цифрової економіки. Формування ринкової економіки в Україні. 2018. № 40, ч. 1. С. 3–9.
7. Боднар О. А., Тішечкіна К. В., Іваненко Г. Ю., Тарасенко В. П. Управління та засоби мінімізації кредитного ризику банку. Електронне наукове фахове видання з економічних наук Modern Economics. №15. 2019. С. 21-26. URL: <https://modecon.mnau.edu.ua/control-and-methods-of-minimizing/>
8. Боднар О.А. Церуш К. В. Проблеми фінансового ринку та шляхи їх вирішення / Трансформація фінансової системи України: тенденції та перспективи розвитку : матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Миколаїв; 27-28 листопада 2019 р. Миколаїв : МНАУ, 2019. С.7-9
9. Борзенко О. Глобальний фінансовий ринок. Економічна теорія. 2017. № 2. С. 97-111.
10. Господарський кодекс України : Кодекс від 16.01.2003 № 436-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (дата звернення 13.05.2020).

11. Дема Д. І. Фінансовий ринок : навч. посібник / Д. І. Дема, І. В. Абрамова, Л. В. Недільська; за заг. ред. Д.І. Деми. – Житомир : ЖНАЕУ, 2017. – 448 с.
12. Коломієць В.Л. Дискусійні питання сутності фінансової інфраструктури / В.Л. Коломієць // Економіка та держава. – 2016. – № 9. – С. 77-79.
13. Конституція України : Закон від 28.06.1996р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 13.05.2020).
14. Кримінальний кодекс України: Кодекс від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення 13.05.2020).
15. Мацук З.А. Фінансовий ринок. Навчально-методичні вказівки для практичних занять. Івано-Франківськ: Електронне видання, 2017. 56 с.
16. Мацук З.А. Фінансовий ринок. Навчально-методичні вказівки для самостійної роботи. Івано-Франківськ: Електронне видання, 2017. 68 с.
17. Мельник О. І., Боднар О. А. Запровадження фінансових інновацій у вітчизняній банківській практиці. Електронне наукове видання з економічних наук Modern Economics. № 8. URL: <https://modecon.mnau.edu.ua/implementation-of-financial-innovations-in-domestic-banking-practice>.
18. Онишко С. В., Онишко С. В. Фінансовий ринок в системі джерел фінансового забезпечення інноваційно-орієнтованого розвитку України. Науковий вісник Полісся. 2016. № 2 (6). С. 122–126.
19. Опарін В., Федосов В., Львовчкін С. Фінансова інфраструктура України: стан, проблеми та її взаємозв'язок із ринком фінансових послуг : монографія; за ред. В. Опаріна, В. Федосова. Київ : КНЕУ, 2016. 347 с.
20. Офіційний сайт Верховної ради України. URL: <http://portal.rada.gov.ua>.
21. Офіційний сайт Державної митної служби України. URL: <http://www.customs.gov.ua>.
22. Офіційний сайт Державної фіскальної служби України. URL: <http://sfs.gov.ua/>.
23. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://minfin.com.ua/>
24. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/>
25. Офіційний сайт Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку. URL: <https://nfp.gov.ua/>
26. Рожко О.Д. Державні фінанси України: детермінанти та пріоритети розвитку: [монографія] К.: Вид-во Ліра-К, 2016. 360 с.
27. Розвиток фінансового ринку в Україні: загрози, проблеми та перспективи: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, 15 Жовтня 2019 р. Полтава: ПолтНТУ, 2019. 279 с.

28. Селіверстова Л. С. Особливості розвитку фінансового ринку України. Економічна наука. 2018. № 9. С. 13–17.
29. Сіренко Н. М. Сирцева С. В. Роль інституціонального середовища у формуванні економіки знань. Вісник Черкаського університету. Серія: Економічні науки. 2017. № 4. Ч. 1. С. 95-100.
30. Фінансовий ринок: Навч. посібник за заг. ред. Арутюнян С.С. / Арутюнян С. С., Добриніна Л.В. та інш. К : Гуляєва В.М., 2018. 484 с.
31. Фондовий ринок: [підручник]: за ред. В.Д. Базилевича. Книга 2. К.: Знання, 2016. 686 с.
32. Шлапак А.В. Світовий фінансовий ринок в умовах глобалізації економіки. Інтелект XXI. 2017. №2. С. 53-61.
33. ABC SCROOGE III [Електронний ресурс] : інструкція користувача програмного забезпечення при вивченні фінансових дисциплін для здобувачів вищої освіти галузей знань 07 "Управління та адміністрування" , 05 "Соціальні та поведінкові науки", 28 "Публічне управління та адміністрування" / уклад. : Н. М. Сіренко, М. Д. Бабенко, А. В. Бурковська [тв ін.]. текст. дані. Миколаїв : МНАУ, 2019. 628 с.

Навчальне видання

ФІНАНСОВИЙ РИНОК

Методичні рекомендації

Укладачі:

Сіренко Наталя Миколаївна

Боднар Олена Андріївна

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 2,8

Тираж 25 прим. Зам. №

Надруковано у видавничому відділі
Миколаївського національного аграрного університету
54020, м. Миколаїв, вул. Георгія Гонгадзе, 9

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4490 від 20.02.2013 р.